

Dansk Radiærordbog

Af Henrik Holmboe

En radiærordbog er en ordbog, der gør det muligt i en samlet opstilling at finde ord, der rummer en bestemt delstreng på to eller flere bogstaver. Delstrengen kan være et bogstavpar, en stavelse, et morfem eller en del af et kompositum eller en afledning. Alle ord i ordbogens ordmængde, der rummer den søgte delstreng, vil være opført samlet, hvad enten delstrengen står initialt, medialt eller finalt i ordet. Denne opstilling er opnået gennem anvendelsen af en bestemt sorteringsalgoritme, som med ordmængden fra Dansk Retrogradordbog, Akademisk Forlag 1978, og Tillæg til Dansk Retrogradordbog, SAML 5, 1979, som input har produceret den radiære sortering. I radiærordbogen er der lige så mange indgange, som der er bogstavpar i inputordmængden, hvilket betyder, at radiærordbogen er ca. 8 gange så omfangsrig som Dansk Retrogradordbog. Det er således ikke underligt, at en sådan ordbog først er blevet udtænkt og fremstillet i en tid, da man har kunnet tage datamaten til hjælp; at udarbejde en sådan ordbog manuelt ville selvfølgelig ikke have været umuligt, men dog have været et arbejde af et afskrækkende omfang.

Opslag i radiærordbogen foregår på den måde, at man først bruger den ønskede delstrengs to sidste bogstaver som nøgle cf. fig. 1; delstrengen eller morfemet "kraft" skal således findes ved hjælp af nøglen "ft", som vil stå med fed type i ordbogen. Derefter skal man med "ft" som udgangspunkt søge retrograd alfabetisk, indtil man har fundet hele morfemet "kraft", og man vil nu se, at alle ord, der rummer dette morfem, står samlet og ordnet på den måde, at den retrograde sortering med nøglen "ft" som udgangspunkt altid har prioritet over den progressive sortering, d.v.s. den progressive sortering bliver kun aktuel i en alt andet lige-situation. Det skal understreges, at det, man på denne måde finder, er i bogstavelig forstand alle belæg med delstrengen "kraft". Der vil være eksempler på, at der i en sådan række af belæg er repræsenteret mere end et morfem eller ord, hvis morfemstruktur ikke har noget med delstrengen at gøre; men denne "overgenerering" er uundgåelig, da udgangspunktet alene er det sproglige udtryk.

Den sorteringsalgoritme, som producerer den radiære sortering, er også opbygget med en nøgle på to bogstaver som udgangspunkt. Ethvert ord, som indgår i ordbogen, opløses i sine bogstavpar; ordet "kraft" opløses således i bogstavparrene "kr", "ra", "af" og "ft". Alle ord, der rummer et bestemt bogstavpar, samles nu i én bestemt sorteringsmængde. Heraf følger, at et ord skal forefindes i lige så mange sorteringsmængder, som det rummer

Fig. 1

chriscraft	anslagskraft
fingeraftryk	indbildningskraft
midssommeraften	tiltrækningskraft
sensommeraften	manddomskraft
telegraftråd	guddomskraft
biografteater	livskraft
giraftrusser	livskraftig
kraft	lovskraft
kraftanstrengelse	drivkraft
kraftcentral	fyraften
kraftesløs	saft
kraftfoder	saft
kraftidiot	saftvand
kraftig	saftflaske
kraftkiide	saftholdig
kraftløs	saftig
kraftprøve	saftiggrøn
kraftspring	saftning
kraftstation	saftpresser
kraftudfoldelse	saftig
kraftudtryk	altaasaft
kraftværk	tryghedsaftale
vandkraft	fredsaftale
spandkraft	underhåndsaftale
købekraft	forhåndsaftale
tyngdekraft	valnødsaft
bagekraftig	valnøddesaft
lægekraft	valmuesaft
viljekraft	druesaft
virkekraft	ikkespredningsaftale
dømmekraft	voksafttryk
kernekraft	sankthansaften
kernekræftværk	mortensaften
sekraft	citronsaft
hestekraft	rabarbersaft
slagkraft	helligtrekongersaften
sprængkraft	bromørsaft
ikrafttrædelse	nytårsaften
ikrafttræden	sabbatsaften
ikrafttrædt	slotsaftapning
centrifugalkraft	husaftale
tangentialkraft	livsaften
centripetalkraft	taft
maskinkraft	uafvættelig
donkraft	efter
skaberkraft	efterabe
lærerkraft	efterabelse
urkraft	efteraber
arbejdskraft	efterbehandle
modstandskraft	efterbehandling

bogstavpar. Ordet "kraft" har følgelig plads i fire forskellige sorteringsmængder. De enkelte ord i hver sorteringsmængde transformeres nu således, at den del af ordet, der står foran det bogstavpar, der er karakteristisk for sorteringsmængden, spejlvendes. De strenge, der nu fremkommer, alfabetiseres forfra og progressivt efter de normale alfabetiseringsregler. Til slut spejlvendes den del af strengen, der står foran det karakteristiske bogstavpar, igen, hvorved ordet er tilbage i sin oprindelige form. Centreres man nu ordmængden omkring det karakteristiske bogstavpar, vil man kunne se, at man har opnået den ønskede sortering, som har fået navnet radiær, fordi søgningen foregår fra centrum først mod venstre og derefter fra centrum mod højre. Fig. 2 illustrerer sorteringsalgoritmen trin for trin. Kolonne A viser en række ord i alfabetisk rækkefølge, som alle rummer bogstavparret "ft", og som derfor er en del af sorteringsmængden "ft".

Fig.2

A:

aften
aftræk
drivkraft
fyraften
girafttrusser
ikrafttræden
kernekræftværk
kraft
kraftanstrengelse
kraftig
livskraftig
saftig
skaft
vandkraft

C:

a-ften
a-ftæk
aks-ft
arig-fttrusser
ark-ft
ark-ftanstrengelse
ark-ftig
arkdnæ-ft
arkenrek-ftværk
arki-fttræden
arksvil-ftig
arkvird-ft
aryf-ften
as-ftig

B:

aften
aftræk
arkvirdft
aryfften
arigfttrusser
arkifttræden
arkenrekftværk
arkft
arkftanstrengelse
arkftig
arksvilftig
asftig
aksft
arkdnæft

D:

aften
aftræk
skaft
girafttrusser
kraft
kraftanstrengelse
kraftig
vandkraft
kernekræftværk
ikrafttræden
livskraftig
drivkraft
fyraften
saftig

E:

aften
aftræk
skaft
girafttrusser
kraft
kraftanstrengelse
kraftig
vandkraft
kernekræftværk
ikrafttræden
livskraftig
drivkraft
fyraften
saftig

Kolonne B viser de samme ord, men nu transformerede således, at den del af ordet, der står foran "ft" er spejlvendt. Kolonne C er den alfabetiserede udgave af kolonne B. I kolonne D er den del af strengen, der står foran "ft", spejlvendt igen, således at ordet nu atter optræder i sin vante form. Kolonne E er en mere brugervenlig udgave af kolonne D, idet bogstavparret "ft" i alle ordene nu udgør en søjle og derfor let lader sig identificere som søgenøgle.

Det er mit håb, at radiærordbogen vil komme til at bidrage til udforskningen af dansk sprog. Den kan give sin bruger nem adgang til information om bogstavgrupper og morfemers optræden i danske ord og dermed også belyse fænomener som komposition og derivation. Et område, hvor radiærordbogen allerede har vist sig brugbar og nyttig, er undervisning af ordblinde. En del af undervisningen af elever med dette specielle sproglige handicap går ud på at lære eleverne at genkende ordbestanddele, der omfatter flere bogstaver.

Eleverne skal så lære at opbygge en læseproces herudfra. I denne sammenhæng har det vist sig nyttigt at kunne præsentere mange eksempler på de enkelte ordbestanddele, der til sammen udgør inventaret af grundelementer for læseprocessen. Det bør her erindres, at et sådant inventar er meget større end det inventar på ca. 60 bogstaver - store og små - , som den ikke ordblinde læser kan klare sig med.

Der forefindes indtil videre et eksemplar af Dansk Radiærordbog på Afdeling for Datalogvistik på Handelshøjskolen i Århus samt på Hovedstadens Ordblindeskole i København. Begge steder er evt. interesserede velkomne til at benytte ordbogen.